

Efteraar i heden

af Erling Kristensen

Der er endnu ensomme steder i Danmark ... Maleren nikkede drømmende og stak et par patroner i bøssen.

Jeg måtte se på bilen "Napoleon", som min ven kalder sit trofaste trækdyr. Her i lyngen og det visne hedegræs er den en underlig anmassende og fræk ting. Der er ikke spor sentimentalitet med i spillet, når jeg afsides må bede heden om forladelse, fordi jeg ikke er kommet til den til fods.

Det har regnet i nat, men nu skinner solen morgenskønt. Uldbløde steppeskyer skrider med fart under himlen, og her er himmel ... himmel som på havet. Skyer pibler i kimingen, som damp fra et kæmpe grydelågs kogende rand, svulmer og går rejsende med vinden på deres svimlende oceanflugt. Stående i den brunsorte flades træk føler man sig som en flue på en størknet havflade, og selv den sundeste må indrømme, at nu aner han lidt om, hvad pladsskræk er ... Uden så meget som en hegnspæl som holdepunkt for øjet går man her på jordens kølige tagflade og rager op, nær himlen og svimlende fjernt fra en støttende horisont.

Foran går hunden i strygende søg. Musklerne "ler". Den svømmer i viddernes endeløse lyksalighed og fornemmer, at her er ingen grænser nærmere end enden dens egen dirrende kraft. Dens tyngdefri fart er som drengesmil i hedens mørke ansigt. Jeg må le med, og det går maleren på samme måde. Sindet kurrer så taksomt ... Omkring os filer vinden fistelspil af stride græstotter. Lyngrafterne rufler om dugvædede støvleskafter. Gemt ned på lejer af fugtigt grønt luer tyttebærrene som skinnende perler af ungt blod.

Så står hunden for fugl. Stoppet op i et drej, stivnet i krumningen som spændt buestål. Men hedens sorte kok har viddernes flugtverve piblende i blodet. Den går på vingerne og stryger knejsende kimingens skykog i møde. Hunden dvæler i standen, som vil den ikke tro sine sanser, gabet gluffer og næsen bælgertæft ... Jo, ven, det er den skinbarlige virkelighed, du har lugtet urfugl, men han gik, den frie flyver, og nu ligger han der ude under skyerne en dagsmarch borte.

Nu ved hunden, at her er noget at arbejde for. Den lægger muskulaturens hele brutalitet i sit søg og krydser op mod vinden som en båd, der vil sejle pokalen ind. Tæft binder den igen i springet og holder dens forben op. Fra halespids til snude er den et eneste stivnet muskelstræk. Den kok gik også for tidligt. Med glimtende vingespejl sejlede den ind i en nær regnbues solspillende farvestøv ... Sådan skal det altså være.

Vi vidste det i forvejen. Vejrets ulmende uro får fugl og dyr til at sidde let, hvor de sidder. Men vi trasker videre langs fortidsvejenes lyngskjulte hjulspor, og vi begynder at fornemme lidt af den træthedens tyngsel, der har slæbt sporene hede ind og hede ud. Blæstens suttende biden i lyngluven minder om pjalteomvundne fødders sejge skridten i sand.

Med hede milevidt til alle sider står vi på et sted, hvor mennesker engang har maset sig til en rydning, en smal tilgroet ager med en tue på enden mod vest. Tuen er stedet, hvor våningen engang har ligget. Ageren har skullet give næring til menneskemunde. På menneskenes værk har heden forlængst sat sit segl, totter af nylyng og skjolder af gråt lav.

Set fra denne lave tomt får heden et grumt udtryk i sit stive ansigt ... Vilde hede forbarm dig! Her til dette blæstpibende sted er engang kommet mennesker. Mennesker, der ikke kunne komme længere. Burde vi ikke drage vore støvler af og blotte hovederne? Som ræven, der er i trang for en grav, er mennesket kommet til stedet – har snuset lidt frem og tilbage i lyngen, og har begyndt at skrabe i den blå jord. Jeg må selv prøve neglenes magtesløshed og mærker, at urmulden lugter rå som forår og fyrig elskov ... Der er formelig endnu menneskelyd over ager og tomt, tørre eder og hvinende latter, fødselsvanvid og fortvivlet dødsrallen, der ender som taksomme grynt mod den bitre jord.

Så rumler efterårstordenen gungrende i det fjerne. Sært og umotiveret går blæsten i stå, mens kloder af mulmskyer skyder sig ind under solen og strinter lynsplinter nedad mod lyngsteppens uldmørke. Lyn følger lyn som lå en amok knivkaster knælende over skyerne og stødte sit skyts fra sig i ubændigt raseri. "Knivene" blinker spidst, store, ferske regndråber rammer hatteskyggen med smæld som ærter mod pap.

Man står stille og mindes tilfælde, hvor man har rendt mod et mål omkap med en byge. Her ser man sig bare omkring og fornemmer at bævreaspens bladly er så uendeligt tillokkende og så uendeligt lille, mens man selv er så umådelig stor, på den læløse flade er det helt meningsløst, som man rager op ... Og sådan har rydningsmanden stået og raget op herude omklamret af sol, mørke, regn og vind.

Vi går for om muligt at nå i læ, inden væden når skindet. Maleren ved nemlig at fortælle om en menneskevåning et sted ude ad den kant, hvor solen vil gå ned.

Foran vore støvlesnuder åbner lyngen sig i et gabende hul, dybt men snævert. I den opgravede fyld ligger en frisk lægtestump, spids i den ene ende og i den anden et stort indebrændt tal. Det forekommer mig, at tal ser onde ud her, men hullet er jo også nok gravet for at granske lagdelingen og aflure jorden dens bonitet. Altså et friskt sår efter en af den nye tids jordgrådige tænder.

Måske når lyngen at læge såret, inden mennesket får magt til at gennemføre sin plan, men i dag står det ynkværdigt åbent ... Øverst oppe under lyngen den blå, jomfruelige ur-muld, nedenfor farveprægtige sandvægge, der begynder i det rustrøde og ender i sand, klægt og klistret som vådt kalkpuds.

Her er også noget for øret. Helt nede i hullets dunkle bund lyder en stilfærdig gnislen som af mange små fødders skraben i sand. Jeg må ned på knæene og have hovedet ned i hullet for at se. Sandbunden er mere end dækket af frøer. Små blanke mandelformede øjenpar ser tillidsfuldt op på mig, som har de ventet mig længe ... Altså er de små troskyldige springere på deres fredelige færd dumpet i faldgruben og kan ikke komme op igen. Jeg har indtrykket af, at hver enkelt er stiv i nakken efter lange døgnstirren opad mod hullets firkantede himmelfelt.

Det blev et større arbejde at få fangerne fisket op, og rygsækken var halvt fuld, inden den sidste lille skrævende skabning var skrabet fri af det klæge sand, og så fragtede jeg hele selskabet med mig gennem lyngen langt væk fra det lumske hul. Det var nær ved, at jeg følte mig som en frelst frø, da jeg så dem i glædesspring jumpe bort mod hver sit skjul.

Det gav våde knæ at få de små springfyre med de kønne tillidsfulde øjne sat i frihed, men jeg er glad for mine våde knæ og spørger truende: Med hvilken ret satte kulturen disse pulsbankende liv i livsvarig koncentrationslejr? ...

Spørgsmålet vrider sig ud og går vidt over lyngødets grænser. Rundt om fra ukulturens koncentrationslejre er der menneskeøjne, der ser blødt og bedende på mig. Øjne, der skal lukkes for evigt uden at have set friheden igen ... Maleren viser sig nådig og stopper tanken ved at byde mig en skrå.

En hare vil også være befrier. Den letter forude og hvingler bort over i den vædesorte lyng. Det eneste, vi ser af dyret, er den skinnende hvide halefip, der vippende vinker imod os som en lillebitte nyvasket lommeklud.

Så dukker der virkelig en menneskevåning frem bag en hvælving i det mørke øde.

Med en himmel af brølende, blå tordenskyer til baggrund hæver huset sig sort som holdt op på en flad hånd. Ikke et lavt dige, ikke en forblæst busk har det til værn mod vidderne. Det eneste ophøjede punkt i dets nærhed viser sig at være en lille forblæst mødding.

Det er et typisk hedehus fra gammel tid, siger maleren, og det ligger på den yderste og højeste ende af sine to-tre hundrede tønner land hede. Kun til den ene side er der spor af menneskers roden i jorden. Resultatet er blevet en vissen kartoffelager, og en stump afgnavet spergel.

Det gibber i brystets følsommere dele. Vidste man ikke bedre, måtte man tro, at man havde trasket sig til en smertende hjertefejl. Mennesker her ... Eksistens ... Tilværelse ... To radmagre, langhornede køer, tre affældige får og en rå, stengnistrende jordstump med dværgkartofler ...

Krykkende under tagskægget står et sprinkelværk af en arbejdsvogn, skulderhøje hjul med fingersmalle fælge. For den må de langhornede være forspand. Den er Danmarks prærievogn. Køretøjet, der har lagt de

første bugtede vejslyng over heden, og efter alt at dømmе kører den endnu. Den er brugt af ejendommens mennesker i et par hundrede år, og der er ikke blevet råd til fornyelse.

Tagdryppet klimprer klingert foran stuehusets eneste dør. En storfuget, grå dør, der aldrig har smagt noget så fedt som maling. Her går man ikke ind, men ned i huset. Fra dørtræet til jordgulvet i bryggerset er der et fald på en god halv meter. Vi står længe i et rum uden vinduer og misser for at vænne synet til mørket. Det næste dørtrin er højt som en dæmning. Vi famler os skrævende over og står i et køkken med lerklinet arne og åben skorsten. På en trefod i skorstenen står en gryde med kaffevand og koger, og om dens sværtede sider hveger klyneglødernes røgtunger slikkende og sodsættende. For at undgå, at skorstenssoden drypper direkte i gryden, er den omsorgsfuldt overdækket med et skår af et gammelt lerfad ... Det suger underligt et sted i sindet, for herfra og til den moderne husmoders funkiskøkken er der en afstand på mere end et par hundrede år. 1735 eller 1935 lige fedt, de samme ting, den samme indestængte sodlugt, det samme tusmørke og det samme kik af rejsende skyer ovenud af skorstenen.

Vi svinger benene over et endnu højere dørtrin og modtages i våningens eneste stue af et lille, halvgammelt, stærkt tilrøget kvindfolk med muffediser om håndledene og stunthoser i de mådelige træsko. Det er Tøsen. Det navn lød hun af moderens mund, indtil der nu ikke mere er menneskemæle, der kalder på hende. Hun er benovet oprømt ved at få fremmede, og da maleren kommer frem med vort ærinde og lægger jagtlejen, tre tikronesedler på bordet, løfter hendes tunge øjenlåg sig i vagtsom glæde. De slidkrummede fingres sodsorte negle piller og piller, til sedlernes flossede hjørner er helt glatte. Det kan ikke skjules, at de tre sedler gør øjeblikket til en bevæget og stor stund.

Men her bor altså Tøsen ene med en bastard af en hund. Det er gribende fra hendes lave vinduer at se ud over hedens hensynsløse øde, og det er mindst lige så gribende at opleve stuen og dens ting, der alle er skår af blankslidte oldsager. Af husgeråd findes der i øvrigt ikke ti stykker, og dog er her nok alt, hvad ejerinden har brug for. Der findes intet urværk til at hakke tiden i stumper, og det eneste belysningsapparat er en lygte af en meget gammel model.

Jordgulvet har antagelig en gang ligget i plan med heden udenfor, nu er det slidt så dybt ned, at det faste bords skurede plade hænger i voksen mands albuehøjde. Et ældgammelt chatol på langs midt i rummet hænger som en borg på en lerbakke, og skuer ned på sengekassen, der hygger sig i et lavt hjørne. Bilæggeren, der er norsk og smykker sig med årstallet 1700, har af tiden fået benene slået væk under sig, den hænger højt over gulvdybet på en gulgrå blok af opklinet ler.

Der følger en slags anger med på nyfigen vis at snige sig til synet af Tøsens jammerfattige ting. Helst ville jeg ikke se, men hver ting klistrer sig ind på bevidstheden med en så skrigende pågåenhed, at de ikke er til at blive kvit. Sengen er en omtrent firkantet fjælkasse, ikke meget større end en rummelig hundekurv. I den har der til for kort tid siden sovet to mennesker og for tid tilbage endnu flere.

Andre steder i landet er den slags menneskereder som regel fyldt op med nogenlunde frisk halm, her i lyngødet er halm en luksusvare, og det lidet, der har været til at opdrive, er blevet flettet i en tynd halmmåtte, der i sengens inderside er stillet op mod lervæggen som et spinkelt værn mod kulde og fugt.

I denne sengekasse har liv og død huseret gennem sekler, og nu er dens klamme kulde Tøsens ensomme tilflugtssted i truende sorte nætter, og når hedemånen står frosthvid for vinduet og tegner sprossens skygge Kors på den liggrå indervæg.

Ja, og her står det lille, indbyltede kvindfolk og smiler lykkeligt, mens hun uden mindste mistænksomhed gemmer de tre tikronesedler ned i en hemmelig skuffe i det frønnede chatol. Hun snakker, hun har travlt, hun skal ud at arbejde videre med at tage sine kartofler op.

Der er høstfryd i hendes gebærder, og der er virkelig noget forventningsfuldt tøsset i hendes svittende måde at vende sig på. Hun stikker i rend på den animerende vis, som lam og løsslupne grise er fælles om. Hun når ud til de langhornede, der moderligt svøbt i sækkelærredsdækkener drynende venter på at blive flyttet. Lige

inden hun skal bukke sig efter tøjrepælen, tager hun et par kokette hop på et ben, og bøsserne får begge et friskt, pigeligt dask på mulerne ...

Jo-jo, hun er et bitte kvindfolk, der gerne vil ses, og i øjeblikket føler hun, at hun bliver set af mandfolk ...

... Menneskelivet er en boblende blanding af skønne og sære ting. Kan man tænke sig noget så sært ensomt som Tøsen ved sengekassen med den sammenkrøbne, døde mor ...

Hun har selv antydnet situationen. Det var i foråret, i den underlige blege tid mellem nat og gry ... Jo, det kunne sandelig nok høres, da der blev et åndedræt mindre i huset ... Ak-jo ... jo ...

Da det rygtedes, hun var ene, kom folkene fra den nærmeste hedegård og ville have hende med hjem. Hun tog også mod tilbudet, men da det igen skumrede, listede hun tilbage og puttede sig ned hos den døde. Hedefolkene fandt hende der og gjorde, hvad de kunne, for at få hende med. Men hun kunne ikke tåle at tænke på, at hendes mor havde det så forfærdeligt koldt ...

Nu er hun i pimpløb på vej for med sine valne kløfingre at fravriste heden de ærtesmå rosenkartofler, mens sydvestblæsten slæber bygernes susende slæb horisont ind og horisont ud.

I al den friskked mærker man våningens lugt i sit tøj, indelukkethed, ælde, skiftende generationers bitre sved. Det er som at stikke næsen tæt op til en kold muserede.

Efteråret vandede os ud af heden, som man vander rotter ud af en tomt. Da vi kørte, lå Tøsen kravlende og skrabende som en lille grå tue under skumringen. Hunden trykkede sig krykkende ved hendes side, hungrig efter lidt læ. Køerne havde hun flyttet helt op til kartoffelageren, velsagtens for selskabs skyld. De stod krumryggede med de magre rumper mod efteråret og lod det regne.

Hvad er tilværelse? Er der nogen, der ved det ...?